

КРУГЛИЙ СТІЛ
«ФІЛОСОФСЬКО-ГУМАНІТАРНІ ДИСЦИПЛІНИ
У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ»
22 ЛИСТОПАДА 2016 РОКУ

Учасники:

Юрій Вільчинський, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Людмила Войнаровська, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Ірина Дедяєва, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Євген Козлов, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Мирослава Кругляк, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Тетяна Кучера, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Олександр Лисенко, кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Тетяна Пітякова, старший викладач кафедри філософії, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Людмила Северин-Мрачковська, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Сергій Соколов, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Питання 1

Викладання філософських дисциплін студентам бакалаврату в економічних вишах: досвід КНЕУ останніх десятиріч

Доповідач: *Людмила Северин-Мрачковська*

Мета мого виступу — обговорення способів розширення сегменту викладання філософських дисциплін у нашому вузі.

«Частка» філософських дисциплін у навчальному процесі для студентів бакалаврату КНЕУ невпинно зменшується. Свідченням цього можуть слугувати, хоча б, такі дані за останні десятиріччя:

– якщо на початок 1999—2000 н.р. кафедра філософії мала курс формальної логіки, що передбачав 16 лекц. год, і він був розрахований на студентів усіх спеціальностей, то на сьогодні

формальна логіка є вибірковою дисципліною. Причому, зауважу, викладання даної дисципліни забезпечене повністю і методологічному та кадровому рівнях;

– те ж можна зазначити й щодо дисципліни «Релігієзнавство», яка також була станом на 1999—2000 н.р. обов'язковою для вивчення студентами усіх спеціальностей, а на сьогодні є вибірковою, з усіма негативними наслідками, що випливають з такої ситуації;

– дисципліна «Філософія глобальних проблем сучасності» на сьогодні не викладається нашою кафедрою, оскільки є не забезпеченою кадрово;

– лише курс з філософії для студентів бакалаврату, порівняно з 1999—2000 н.р., по кількості годин загалом не зазнав суттєвих негативних змін: за рахунок зменшення кількості годин з історії філософії, сьогодні у навчальному плані з'явилися нові теми, які раніш не викладалися, наприклад: «Філософія історії та культури. Проблема розвитку цивілізацій», «Філософія майбутнього. Глобальні проблеми сучасності», «Філософія економіки».

Виняток становить лише 2012—2013 навчальний рік, який можна було б назвати «золотим віком» у викладанні філософії в КНЕУ, коли філософія викладалася у межах 6 кредитів (40 год — лекції, 50 год — семінари).

— «Етика» лише у період з 2010 по 2012 роки була обов'язковою дисципліною. До і після цього — у статусі вибіркової.

Отже, є підстави стверджувати, що сегмент викладання філософських дисциплін для студентів бакалаврату у нашому університеті за останні десятиріччя невпинно зменшується. При цьому в останні десятиліття у КНЕУ з'явилася низка нових спеціальностей гуманітарного напрямку: «Психологія», «Соціологія», «Міжнародний бізнес», «PR та рекламна діяльність», «Професійна освіта», «Туризм», «Правознавство» та інші.

Складається суперечлива ситуація: з одного боку, відкриваються все нові й нові гуманітарні спеціальності, з іншого — невпинно скорочуються години з філософських дисциплін, які, здавалось би, мали б бути засадничими для таких спеціальностей.

Що варто робити з метою поліпшення ситуації, що сформувалася? Дозвольте поділитися думками.

По-перше, варто практично реалізувати конструктивну ідею щодо включення філософських дисциплін до сертифікаційних навчальних програм, що пропонуються студентам 3—4 курсів. Нагадаю, що дана ідея належить доцентам В. Л. Деркачеві та І. В. Мартинюку, які запропонували «Релігієзнавство», «Професійну етику» та «Формальну логіку» як дисципліни, що доцільно запропонувати як сертифікаційні. Навчально-методичне забезпечення дані дисципліни мають. Один з останніх доробків — навчально-методичний посібник «Релігієзнавство» за авторством доц. Т. М. Кучери, виданий у 2016 р. Дана ідея є слушною,

конструктивною як для студентів, так і для нас, викладачів, бо її реалізація — це додаткові години до наших наявних ставок, зростання рейтингу кафедри.

По-друге, наприкінці минулого навчального року кафедра внесла пропозицію до навчально-методичного відділу університету включити низку філософських дисциплін до переліку дисциплін та наук, які будуть пропонуватися студентам 3—4 курсів, що навчатимуться за науково-орієнтованими навчальними планами (НОНП). Дану ініціативу варто було б зреалізувати остаточно.

По-третє, на сьогодні у нашому університеті провадиться робота по організації навчального процесу для студентів бакалаврату англійською мовою. Принаймні, 1—2 викладача з нашої кафедри спроможні викладати філософські дисципліни англійською на належному рівні. Для кафедри така перспектива відкриває великі можливості, насамперед, у отриманні додаткових годин, ставок.

Проте, адміністрація університету, скоріш за все, віддаватиме перевагу тим викладачам, які, окрім досвіду викладання, знання іноземної тощо, є сертифікованими. Як відомо, сертифікація з метою визначення рівня знання англійської мови є вартісною процедурою, не для наших викладацьких гаманців. То ж було б доцільним аби кафедра виступила з ініціативою провести апробацію рівня знань претендентів на рівні КНЕУ, на базі Центру іноземних мов «Інтенсив». Таким чином, необхідно віднайти можливість підтримати наших колег — знавців англійської мови та якнайшвидше заявити про себе в новому сегменті освітніх послуг, що формується у КНЕУ.

По-четверте, в економічній науці є поняття «пастка бідності». Ним позначається такий стан в економіці, коли внаслідок прогресивного оподаткування багатих і найактивніших верств населення знижуються стимули і мотиви до їх економічної діяльності. В результаті — зменшуються доходи до держбюджету, а отже, і кошти, що спрямовуються на допомогу бідним.

Я твердо переконана, що внаслідок прогресивного й некоректного скорочення ставок науково-педагогічних працівників нашої кафедри (тих, які мають науковий ступінь, вчене звання, активно публікуються, виконують навчально-методичні види роботи, готують і захищають дисертації, знають іноземну мову тощо), у них знижуються стимули й елементарна, базова мотивація до наукової діяльності. В результаті — суттєве падіння рівня наукової активності загалом по кафедрі, атмосфера апатії й відчуження. Для кафедри у перспективі це означати регрес і потрапляння у ситуацію, яку можна було б назвати «науковим зубожінням». Як би не «стандартно» звучала теза: «Кадри вирішують все», вона не втрачає своєї актуальності. То ж, лише виважена, прогнозована, організована з «прицілом» на майбутнє кадрова політика, дозволить подолати певні кризові явища, що намітилися у роботі кафедри сьогодні.

Дякую за увагу!

Юрій Вільчинський: Дякую, пані Северин-Мрачковська, за змістовну та актуальну доповідь. Тепер по суті.

Відтоді як було схвалено *Паризьку декларацію щодо питань філософії* (2002) — цей своєрідний маніфест філософів і видних діячів про обов'язкову присутність філософії в університетах, — пройшло більше десяти років, де чітко зазначено, що кожна людина скрізь і всюди повинна *мати можливість вільно займатись філософією*.

А викладання філософії в університетах має бути збережене або розширене там, де воно існує, створене там, де його ще не існує, і має відкрито називатися терміном «*філософія*». Адже вивчення філософії сприяє відкритості розуму, громадянській відповідальності, взаєморозумінню і терпимості у відносинах між людьми і групами. Філософія розвиває здатність до самостійних суджень, уміння порівнювати різні аргументи, поважати іншу думку, вести бесіду, підкоряючись лише авторитетові Розуму (*Ratio*). Інакше кажучи, це — чудовий інструмент, який дозволяє розуміти той чи інший світогляд, він наділяє людину справжньою свободою думки, формуючи у молодих людей — вільний і допитливий розум, здатний опиратися різним формам пропаганди, фанатизму та догматизму, що не передбачають сумнівів. Вивчення філософії в університетах стимулює здатність людської істоти судити про весь світ з огляду на місце людини у ньому. Воно має очевидний вплив на здатність оцінювати, критикувати й обирати дію або недіяння, брати на себе відповідальність за розв'язання великих питань сучасності.

Курси філософського спрямування в економічних університетах, зокрема у КНЕУ мають забезпечити і розвинути чотири фундаментальні складові вищої освіти:

- 1) *критичність мислення;*
- 2) *самовизначення особистості через активну громадянську позицію;*
- 3) *культурний кругозір;*
- 4) *опанування загальнотеоретичних засад наукового пізнання.*

Отже, академічна філософія — це спосіб інтерпретації філософських ідей, яку провадять викладачі в університетських курсах. Академічна філософія суть філософська універсальність у платонівському смислі, що зберігає свою тяглість від знаменитої академії до сьогоднішнього дня. Філософія постала як любов до мудрості і надалі буде залишатися вільним вибором способу мислення.

Ірина Дедяєва: Насамперед зауважу, що доповідь доц Л. В. Северин-Мрачковської справді дуже влучна і актуальна. Частка присутності філософських дисциплін у навчальних планах студентів бакалаврату у нашому університеті дійсно суттєво

зменшилася протягом останнього десятиріччя, і це за умов появи низки нових гуманітарних спеціальностей, для яких філософські дисципліни мали б бути основою.

Саме тому всі ідеї, висловлені доц. Л. В. Северин-Мрачковською щодо оптимізації викладання філософських дисциплін нашою кафедрою, є слухними і заслуговують на підтримку. А саме: ідея щодо включення філософських дисциплін до сертифікаційних навчальних програм; ідея щодо включення низки філософських дисциплін до переліку дисциплін і наук, які будуть пропонуватися студентам 3—4 курсів, що навчатимуться за науково-орієнтованими навчальними планами (НОНП); ідея залучення викладачів кафедри до викладання матеріалу студентам англійською мовою, що є вимогою часу.

Щодо кадрової політики на нашій кафедрі всі тези Л. В. Северин-Мрачковської є влучними, але при цьому дуже коректними з огляду на трагікомічну ситуацію із розподілом ставок, що склалася. Тому особисто я щиро дякую Людмилі Василівні, яка підняла цю тему. Дякую за увагу.

Мирослава Кругляк: У доповіді було заторкнuto чимало важливих питань, однак я б хотіла уточнити одне з них, яке стосується розробки сертифікаційних навчальних програм. Наскільки мені відомо, сертифікаційні навчальні програми передбачають, що навчальний процес із курсів, включених, до цих програм, забезпечують не тільки викладачі КНЕУ, а й представники певних підприємств або установ, і саме вони видають сертифікат. Тобто, сертифікат підтверджує, скажімо, що студент здобув практичні навички, визнані представниками якоїсь відомої компанії. Сертифікаційні програми можуть дати додатковий бонус випускникам при працевлаштуванні, однак це означає, що для студентів економічного вузу найцікавішими будуть саме ті програми, які безпосередньо стосуються їхньої спеціальності. Тож перед тим, як пропонувати певні дисципліни як сертифікаційні, слід, на мою думку, з'ясувати, наскільки великим буде на них попит, а також те, чи підходить для академічних дисциплін той формат, який передбачений для викладання сертифікаційних.

Олександр Лисенко: Лобіювання кафедрою філософії викладання курсів з релігієзнавства, професійної етики, не лише формальної логіки, а й юридичної логіки для студентів юридичного факультету мають цілком оптимістичні перспективи саме у зв'язку зі створенням факультету управління персоналом, соціології та психології — по суті, гуманітарного підрозділу в структурі університету. Формування фахових компетенцій випускників цього факультету вочевидь не може обійтись без вищезгаданого переліку дисциплін (далеко не повного), викладання яких може бути забезпечене кафедрою філософії. Окремим питанням є викладання курсів юридичної логіки та філософії пра-

ва на юридичному факультеті. Необхідність таких дисциплін не викликає сумнівів. Отже, кафедри філософії потрібно обгрунтовано заявити на юридичному факультеті про доречність викладання цих дисциплін, адже викладачі кафедри можуть забезпечити їх викладання на високому професійному рівні.

Тетяна Кучера: Хочу підкреслити важливість та актуальність питання про викладання філософських дисциплін у нашому вузі.

Дійсно, за останні 10 років суттєво скоротилися години на викладання Філософії, Логіки, Релігієзнавства, Етики та інших дисциплін, що читалися та читаються на нашій кафедрі, більшість дисциплін переведено в статус вибіркових. І це дуже прикро, тому що, як відомо, кінцева мета освіти — це виховання не тільки спеціаліста, а насамперед, виховання особистості.

Університетська освіта — універсальне оволодіння спеціальністю, світовими загальнокультурними цінностями і придбання знань національної історії, культури і економічної думки. Не викликає сумнівів необхідність засвоїти істину, зрозуміти, що однобічна спрямованість освіти, особливо ігнорування її гуманітаризації, не дає можливості молодій людині, у даному випадку студентові, повністю реалізуватись, обмежує його розвиток і, у кінцевому підсумку, впливає на якість підготовки будь-якого спеціаліста.

На Заході гуманізація освіти, з огляду на зарубіжну літературу, базується на «трьох китах»: моральність, індивідуалізація навчання і орієнтація освіти на швидко змінюваний світ. Але це гуманізація у вузькому розумінні слова. У широкому розумінні слова — гуманізація націлена на формування гуманістичних відносин, де все базується на культурі взаємовідносин і культурі мислення; умінні користуватись свободою та підкорятись правилам і законам; активність, мотивація вчинків, відповідальність, ініціативність, пошук і творчість.

У США, наприклад, гуманітарна підготовка спеціаліста будь-якого профілю є важливішою частиною загальної політики вищої освіти.

Великим недоліком нашої системи вищої освіти була та, на жаль, залишається орієнтація її, насамперед, на підготовку спеціаліста, а не культурної людини, особистості, яка не дозволить собі бути поганим фахівцем. Цей недолік рано чи пізно має бути ліквідовано, бо хронічний дефіцит культурних людей сьогодні вже очевидний.

Гуманітаризація освіти — це переорієнтація освіти з предметно-змістовного принципу навчання основ наук на вивчення цілісної картини світу й насамперед — світу культури, світу людини, на формування у молоді гуманітарного й системного мислення; система заходів, спрямованих на пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті, формах і мето-

дах навчання, і, таким чином, на формування особистісної зрілості студентів, розвиток творчих здібностей. Гуманітаризація освіти спрямована на подолання утилітарно-економічного, технократичного підходу до освіти як системи підготовки кадрів і робочої сили з його нехтуванням людиною і духовними цінностями. Одним з найважливіших практичних напрямів гуманітаризації освіти є перегляд змісту навчання, відображення у ньому в доступній формі світової філософської й загальнокультурної спадщини, філософських і етичних концепцій, історії науки, а також підвищення в навчальному процесі статусу гуманітарних дисциплін при радикальному їх оновленні.

Гуманізація освіти — принцип, що передбачає переорієнтацію освіти на особистість, на формування людини як творчої індивідуальності, що прагне максимально реалізувати свої можливості, забезпечення пріоритету загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини із навколишнім середовищем та суспільством. Одночасно, гуманізацією освіти називається і процес реалізації зазначеного принципу на практиці. Крім того, можна погодитися із висловленою точкою зору, що кінцевою метою гуманізації навчального процесу є розвиток професійно підготовленої морально-духовної особистості.

Усе це засвідчує важливість та актуальність питання про викладання філософських дисциплін у нашому вузі й необхідність збільшення годин.

Питання 2

Шляхи поліпшення якості викладання філософських дисциплін

Доповідач: Мирослава Кругляк

Наближення вітчизняної освіти до європейських стандартів ставить перед викладачами ряд завдань, пов'язаних із переглядом звичних способів викладання та пошуком нових підходів, які б відповідали актуальним тенденціям в освіті. Згадаю лише декотрі з них, сподіваючись, що інші будуть висвітлені в дискусії.

Насамперед слід згадати таку тенденцію, як студентоцентризм. Сучасні студенти дедалі більше відходять від звичної ролі отримувачів інформації, чия функція — засвоїти обсяг знань, визначених стандартною навчальною програмою. За умов, коли одними з найцінніших якостей майбутніх успішних фахівців є активна особиста позиція та вміння самостійно приймати важливі рішення, необхідна індивідуалізація освіти, що, серед іншого, передбачає й більший вплив студента на формування свого навчального плану. Частка вибіркового дисциплін у майбутньому, схоже, лише розширюватиметься. Це означає, що при вивченні різноманітних курсів, навіть обов'язкових, студенти все наполегливіше ставитимуть питання

(явне чи неявне): навіщо їм потрібен саме цей курс? На жаль, багато викладачів виходять із того, що студенти мають просто засвоїти матеріал, включений в навчальну програму, а питання про його корисність і актуальність відходять на задній план, нерідко через те, що викладачі вважають відповіді на такі питання само собою зрозумілими. Однак студентів дедалі менше задовольняє такий підхід, коли їхня функція — просто засвоїти певний набір знань, корисність яких вони усвідомлять згодом. Тож при викладанні філософських дисциплін, як вибіркових, так і обов'язкових, викладачам варто частіше ставити собі запитання, які могли б прозвучати з боку студентів: «навіщо нам потрібно засвоїти саме цей матеріал?», «що нам дасть опрацювання саме цієї теми чи цього питання?». Це дозволить модернізувати зміст курсу. Наприклад, у програму включені концепції з філософії історії, які були розроблені кілька десятиків років тому (насамперед Шпенглером і Тойнбі), однак не згадуються сучасні концепції. Хоча розгляд, скажімо, основних теорій щодо інформаційного суспільства для багатьох сучасних студентів був би значно цікавішим і кориснішим.

Важливо також модернізувати способи викладання. Для прикладу, я б хотіла згадати таку традиційну форму роботи, як реферат. Років двадцять тому підготовка реферату нерідко передбачала досить уважне опрацювання кількох джерел, і навіть у випадку компіляції студент мав принаймні переписати текст із книжки у конспект, а потім із окремих конспектів зробити цілісний виклад, тож навіть при суто формальному ставленні до роботи студент все ж таки засвоював певний обсяг інформації. За сучасних же умов компіляцію дуже легко зробити, прочитавши «по діагоналі» матеріал кількох рефератів, розміщених онлайн, і в такому разі підготовка рефератів нерідко зводиться до простого копіювання інформації, яке не вимагає навіть уважного прочитання. Тому перспективнішою формою роботи могло б стати написання есе. Теми для есе можна було б сформулювати в дискусійному ключі, наприклад, коли йдеться про історію філософії «Чи були софісти такими безпринципними, якими їх зображав Платон?» або, скажімо, з теорії пізнання «Яка з концепцій істини видається вам найпереконливішою?». Обсяг есе може бути меншим, ніж реферату, достатньо близько 5 сторінок, але основним завданням студента буде не просто опрацювати певну тему, а насамперед обґрунтувати свою точку зору щодо певної проблеми. Щоб це зробити, студентам, звісно, доведеться поглиблено опрацювати певне питання, однак головним завданням буде не сам пошук інформації, а її осмислення. Таке завдання може стати непоганим засобом попрактикуватись у аргументації власної точки зору. Це означатиме і більше зацікавлення, а отже, й глибше осмислення і краще засвоєння матеріалу з певної теми, ніж це було б у випадку підготовки реферату, коли навіть сум-

лінні студенти просто компілюють інформацію. Ясна річ, для частини студентів і есе, і реферат сприйматимуться просто як формальність, яку необхідно виконати, однак для тих студентів, які проявляють високу мотивацію до навчання, есе могло б стати цікавішою і водночас кориснішою формою роботи.

Це лише декотрі міркування, сподіваюсь, в процесі обговорення буде висловлено ще багато пропозицій.

Людмила Северин-Мрачковська: щодо есе як єдиної форми самостійної роботи студентів, я маю певні застереження: хоча написання есе й справді може сприяти більш активній роботі творчих і високо мотивованих студентів, однак, слабшим студентам буде важко впоратись з даним завданням. У зв'язку з цим я пропоную залишити реферат як різновид творчої роботи студентів. Його написання спонукає студента до пошуку матеріалу щодо певної проблеми, його опрацювання, тобто, досить глибокого аналізу певного питання (що не характерно для есе), й при цьому він є простішим для виконання для студентів з пересічним рівнем підготовки. Крім того, варто зауважити, що за чинною робочою навчальною програмою студенти й так мають підготувати, принаймні, одне есе по котромусь із першоджерел. То ж я пропоную залишити реферат як чинний вид творчої роботи студентів. Якщо ж у викладача виникатимуть, скажімо, певні підозри щодо плагіату матеріалу, він може організувати у межах своєї консультаційної години опитування студента, своєрідний «захист» ним своєї реферативної роботи. Такий підхід також цілком узгоджується з принципом індивідуалізації навчання, про який згадала доповідачка.

Сергій Соколов: Питання модернізації курсу філософії є досить актуальним, але за умови, коли ідеологія самого курсу відповідає ідеї сучасного освітнього процесу. Плуралізм підходів та толерантність філософського осмислення основоположних тем, які покликані формувати свідомість сучасної людини, фахівця і просто всебічно розвиненої особистості. На мою думку, провідними формами навчання, зорієнтованими на такі підходи, є дискусії та творчі завдання. Тож, можливо, до завдань, які мають активізувати самостійне мислення студентів, слід додати ще й ті, які передбачатимуть осмислення студентами філософсько-практичних проблем, пов'язаних із їхнім майбутнім фахом.

Євген Козлов: Я згодний із доповідачем щодо необхідності перегляду звичних способів викладання наук та дисциплін. Також вважаю доречною пропозицію модернізувати деякі способи викладання, зокрема, такі форми самостійної роботи студентів, як есе та реферат. У нашій робочій програмі з філософії передбачено написання есе, але його можна підготувати лише як аналіз філософського тексту-першоджерела за наведеним переліком. Тобто, робоча програма обмежує можливос-

ті вибору тем для написання есе. У практиці викладання були випадки, коли студенти ініціювали інші теми або інші філософські тексти (що їх зацікавили) для опрацювання та написання есе. Тому вважаю, що було б доречним переглянути робочі програми та методичні матеріали з наук і дисциплін кафедри та передбачити можливість написання есе та рефератів з інших тем (за пропозицією студента), а не лише за темами з «наведеного переліку». Це по-перше.

А, по-друге, закликаю присутніх підтримати пропозицію Мирослави Кругляк і «протестувати» варіанти есе з «проблемними» (дискусійними) темами, пропонуючи їх зацікавленим студентам. Мотивувати таких студентів можна буде або більш високими балами за такі есе, або додаванням балів у форматі аудиторної роботи на практичних (семінарських) заняттях. Якщо такий експеримент дасть позитивні результати, можна буде скласти переліки таких тем і включити їх до робочих програм.

Питання 3

Значення філософського осмислення у процесі формування фахових компетенцій та професійної реалізації економіста

Доповідач: Олександр Лисенко

У світлі трансформаційних процесів в українській освітній сфері, що спрямовані на формування конкурентного середовища серед навчальних дисциплін, з метою виокремлення найефективніших з них, у плані генерування та розвитку фахових компетенцій студентів, філософські дисципліни, що читаються на не філософських спеціальностях починають виглядати як атавізми радянського минулого. Тривожними і небезпечними сигналами стають тенденції скорочення курсів і годин з дисциплін філософського циклу в освітніх програмах ВИШів. Ці обставини спонукають до обґрунтування необхідності філософської компоненти у вищій школі, як з боку науково-педагогічного корпусу, так і студенського загалу.

Щоб спростувати укорінений у свідомості пересічних громадян стереотип: «Користь від філософії сумнівна, а шкода очевидна», я спробував виокремити потенційно позитивні та негативні аспекти викладання філософії. До першої категорії, на мій погляд, варто віднести такі:

1) Курс філософії дає можливість долучитись до золоті скарбниці людської мудрості, розширити кругозір, збільшити ерудицію: ознайомитись з персоналіями, течіями у філософії, ідеями, сентенціями; підняти загально культурний рівень майбутнього інтелегента.

2) Реалізація світоглядно-ідеологічного потенціалу філософії дозволить формувати національно свідому інтелектуаль-

ну еліту, ґрунтовану на національно-культурній ідентичності, що є найбільшим дефіцитом сьогодення.

3) Вивчення філософії формує дисципліну мислення та культуру спілкування. Перша полягає у прилученні до парадигмальної нормативності роздумів над «вічними» питаннями у визнаних філософів і філософських шкіл, яка гарантує високий рівень абстрактно-теоретичного мислення та високу міру критичної рефлексивності, що й становить головну відмінність філософської думки від квазіфілософських спекуляцій.

Друга полягає у фундуванні логіко-методологічних, риторичних і комунікативно-психологічних навичок публічної поведінки, ведення диспутів, дискусій, суперечок, ділових перемовин, важливих не лише в економічній, але й у всіх без винятку сферах суспільного життя.

4) Ключовий «меседж» профілізації курсу «філософії» такий: різнопланові духовні формоутворення: мораль, право, політика, економіка, релігія, наука, мистецтво і т. д. в апогеї свого розвитку досягають рівня самоусвідомлення і перетворюються на філософію: моралі, права, політики, економіки, релігії, науки, мистецтва тощо. Тому загальний курс філософії є пропедевтикою до, скажімо, філософії економіки — квінтесенції економічного буття.

5) Антропоцентричний заряд філософії «олюднює» усі сфери життєдіяльності: приватну, виробничу, громадсько-політичну тощо та передбачає регуляцію цих сфер з позицій розуму, добра та краси.

6) Продумування філософських доведень, аргументацій, спростувань сприяє формуванню креативно-евристичних навичок новаційного, нешаблонного підходу до вирішення питань і проблем у подальшій професійній діяльності.

Перед тим, як виокремити потенційно негативні аспекти, зазначу, що якщо успіх курсу філософії у студентів — це перемога і філософії і викладача, то відсутність зацікавлення у вивченні предмету — «фіаско» виключно викладача та установи, що унормовує навчальний процес.

Серед найбільших «ризиків» можна назвати:

1) «людський фактор» — особистісні якості та авторитарна модель поведінки викладача, яка пригнічує творчі устремління студента та психологічно перешкоджає оптимальному засвоєнню матеріалу;

2) «методичний» — схоластична складність, неактуальність і занадто великий обсяг матеріалу, що пропонується студентській аудиторії;

3) «організаційний» — відсутність додаткових можливостей заробити бали;

4) «методологічний» — недостатня кількість годин для продуктивного засвоєння програми курсу та формування фахових компетенцій.

Підсумовуючи сказане, зазначу: очевидною є відмінність між істотністю переваг і не суттєвістю недоліків, які при добрій волі адміністративно-керівної ланки, викладачів і студентів можна з легкістю мінімізувати, а то і взагалі усунути.

Людмила Войнаровська: Вважаю за потрібне доповнити (враховуючи заявлену тему круглого столу: «Філософсько-гуманітарні дисципліни у системі економічної освіти») тези доповідача про те, що вивчення філософії формує дисципліну мислення та культуру спілкування; а також що антропоцентричний заряд філософії «олюднює» усі сфери життєдіяльності.

Історія формування і розвитку економічного знання показує, що воно завжди було взаємопов'язане з філософією. Народження філософських ідей відбувалося в просторі певного економічного буття. Однак фінансова діяльність, багатство, власність, торгівля та інші явища могли бути усвідомлені і зрозумілі тільки на рівні філософської рефлексії. Виявлялося, що замало мати гроші, володіти багатством і іншими економічними ресурсами. Завжди виникають питання про сенс життя і систему цінностей в ньому, на які намагаються відповісти великі мислителі від філософії. Проте завдання філософії полягає не тільки в тому, щоб долучити людину до «вічного пошуку» і критичного мислення, але і в тому, щоб виявити альтернативи, визначити можливі тенденції дослідження проблемної ситуації і спрямувати її на їх вирішення. В такому аспекті філософія має право ставити свої діагнози і робити прогнози розвитку економічних систем і напрямків, так само як суб'єкти пізнання і дії вільні скористатися ними або ж їх відкинути. Такі ж функції філософія зберігає і щодо економічної освіти, зумовлюючи появу, подальший розвиток та, на мій погляд, обов'язкове викладання в економічних вузах філософії економіки.

Отже, для економічного знання важливим є те, що:

- 1) для філософської рефлексії немає жодних заборон — будь-яка царина відносин людини зі світом може стати проблемою філософського осмислення;
- 2) філософська рефлексія має високий ступінь свободи вибору позицій і їх інтерпретацій;
- 3) поліконцептуальність філософської рефлексії є виразом багатогранності як об'єктивного світу економіки, так і способів його суб'єктивного освоєння.
- 4) філософська рефлексія передбачає логіку і доказовість — це створює єдине поле діалогу, а головне — взаєморозуміння і взаємозбагачення різних економічних орієнтацій.

Сучасна освіта, що поступово позбавляється своєї філософсько-гуманітарної складової, веде до релятивізму, а це ускладнює самореалізацію обдарованої, творчої особистості, здатної до пошуків рішень і вибору оптимальних (для всіх і кожного)

шляхів виходу з кризових ситуацій, сприяючи ствердженню посередності, яка переслідує виключно власні інтереси та позбавлена будь-якої відповідальності за долю інших.

Тетяна Пітякова: У контексті доповіді я б хотіла зупинитись на ролі такої важливої філософської дисципліни, як етика в освітньому процесі. Суттєвою складовою місії сучасної університетської освіти є вироблення етичної чутливості до надання якісних професійних послуг (Т. Василевська), а тому, на наше переконання, професійно-етичне навчання є важливою складовою професійної соціалізації, набуття професії.

В «Бухарестській декларації етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі»¹ підкреслюється вагомість моральних принципів в академічному середовищі, оскільки слідування етичним стандартам і заявленим цінностям є суттєвим чинником формування морального простору суспільства в цілому.

Цінності і стандарти академічної етики забезпечують основу для пізнання, розвитку і якості навчання і підготовки студентів як відповідальних громадян та професіоналів. У зв'язку з цим, формуються нові ролі етичної освіти в системі вищої освіти.

Пов'язування теоретичного, професійного і прикладного рівнів етики уможливорює уникнення інструментального ставлення до дійсності. В процесі опанування основ професійної та прикладної етики студенти знайомляться з теоретичними розробками в різних напрямках прикладної етики щодо сутності, методів і механізмів розв'язання основних моральних дилем, намагаються усвідомити основні моральні принципи професійної діяльності, вивчають досвід функціонування існуючих соціальних інституцій, що покликані сьогодні забезпечити етичний режим різних практичних сфер (етичних комітетів, експертних рад з етики тощо).

Саме тому введення навчального курсу «Професійна етика» постає як спроба реалізації підготовки майбутніх спеціалістів до складних, подекуди морально суперечливих реалій професійної та предметної практики, в яку їм прийдеться включатися.

Євген Козлов: Останніми роками ми є свідками того, що в освітній галузі посилюється негативна тенденція до подальшої дегуманізації вищої школи й ігнорування її виховної гуманітарної функції. На жаль, спостерігаємо ми це і на прикладі нашого університету, коли ледь не кожного року відбувається скорочення курсів та кількості кредитів (годин) з циклу філософсько-гуманітарних наук і дисциплін, що закріплені за нашою кафедрою. Невже керівництво університету не розуміє, що послаблення гуманітарної складової вищої освіти не просто знижує її якість, а й зводить нанівець мету освіти як такої?

¹ The Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in the Europe Region — [Електронний ресурс] // Режим доступу до документу: http://www.iau-iu.net/sites/all/files/Bucharest_Dec_0.pdf

Адже у перших рядках Закону України «Про освіту» зазначено — цитую: — «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору...» Далі, новий Закон України «Про вищу освіту» покликаний подолати зазначену тенденцію втрати освітою свого гуманістичного смислу, оскільки навіть у визначенні ключових термінів чітко окреслено її гуманітарну спрямованість, цитую: «вища освіта — сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей..., а сам термін "компетентність" визначається як «динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей...». Таким чином, один із сучасних пріоритетних напрямів модернізації вищої освіти, — запровадження компетентнісного підходу, — відповідно до нового Закону вже за означенням самого терміну «компетентність» вимагає вагомого гуманітарного наповнення вищої освіти, передбачає наявність в освітньо-наукових програмах вишів навчальних дисциплін потужного соціогуманітарного циклу.

Також хотілося б нагадати керівництву університету очевидне положення про те, що освітня діяльність будь-якого ВНЗ має бути освітньо-виховною діяльністю, й так само навчальний процес — навчально-виховним процесом, недарма у Законі України «Про освіту» майже завжди використовується термін «навчально-виховний процес». Отже, виховна компонента вищої освіти є надто важливою й лівова частина її якраз і забезпечується комплексом філософсько-гуманітарних наук і дисциплін.

Однією з причин дегуманізації вищої освіти, як це не парадоксально звучить, стало запровадження в освітню діяльність українських вишів принципів автономії та самоврядування. Згідно до нового Закону України «Про вищу освіту», університети мають право самостійно розробляти та запроваджувати власні програми освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності. Якщо взяти до уваги, що більшість представників керівного складу українських ВНЗ мають сумний досвід студіювання ідеологічно «залізобетонних» філософських дисциплін у радянській системі освіти, у річищі «єдино істинного» діалектичного матеріалізму, то стане зрозумілим їх ставлення і до філософії взагалі, й до її гуманітарно-виховного потенціалу. Урешті-решт, доля і сама наявність філософських дисциплін у навчальних планах факультетів вирішується на рівні ...їх же деканатів.

Негативна тенденція до подальшої дегуманізації вищої школи буде поширюватися і далі, якщо вищі України будуть

ігнорувати філософсько-людинознавчі дисципліни, багато з яких на сором відповідальних освітян і свідомої громадськості перестали бути обов'язковими. У результаті університет перетворюється із «храму» освіти на звичайну вузькоспеціалізовану «майстерню», що за змістом та якістю надання освітніх послуг мало чим буде відрізнятися від звичайних бухгалтерських курсів або ремісницьких училищ.

Питання 4

Раціональне та ірраціональне економічної діяльності в умовах соціальних трансформацій українського суспільства

Доповідач: Сергій Соколов

Сфера освіти для будь-якого суспільства є інститутом збереження, передачі та розвитку не тільки знань, але і культурного надбання, виховання майбутнього покоління, здатного продовжити та примножити духовні і матеріальні цінності соціуму. Як відомо, стан освіти в суспільстві є одним із показників рівня його розвитку, цивілізованості та перспективності або конкурентоспроможності поміж інших суспільств, а відповідно і систем освіти. У результаті освітня галузь з необхідністю включається до сфери економічної діяльності суспільства не тільки як інститут підготовки кваліфікованого персоналу, але в більшій мірі як своєрідна лабораторія по створенню людського потенціалу. Всебічно розвинуті спеціалісти відповідного фаху та рівня підготовки здатні стати локомотивом економічного прориву. Яскравим прикладом слугує комп'ютерна галузь і все, що з нею пов'язано в Індії.

Останні десятиліття для української освіти були і залишаються часом важких випробувань і пошуків шляхів виходу із кризи. Причинами такого стану є не тільки перманентні політична, економічна, духовно-культурна кризи, але і криза самої освітньої галузі. Здійснивши деякий аналіз трансформаційних процесів системи освіти в Україні за часи незалежності, є підстави стверджувати, що сьогодні ми продовжуємо перебувати на перехідному етапі реформування, у якого відсутня провідна ідея, стратегія досягнення реалізації цієї ідеї та є досить непослідовними тактичні кроки змін. Причиною таких невтішних висновків є не тільки суттєва втрата українською освітньою школою свого наукового кадрового потенціалу про що неодноразово заявляли провідні експерти в цій галузі, державні високопосадовці та політики, але і відсутність більш-менш стабільних втішних результатів у цій царині. Те, що деякі молоді випускники українських вишів стають бажаними кадровими надбаннями провідних компаній світу, є підтвердженням лише тези про збереження деякого попередньо накопиченого потенціалу та певної консервативності інституту освіти в суспільстві.

На нашу думку, освітня система в Україні застрягла між традиційною «радянською школою» де освіта була частиною ідеології держави, і для якої було характерно: закритість, ґрунтовна всебічна теоретична підготовка з ідеологічним спрямуванням, масовість у підготовці фахівців і система подальшого відбору, що забезпечували певну професійну реалізацію талановитих і тотальну трудову занятість посередніх працівників з повною зрівнялівкою оплати праці, як основи міфу традиційної «переваги» радянської освіти та способу життя і «західною школою», яка, в свою чергу, орієнтована на запит ринку праці, де трудові ресурси є таким же товаром, як всі інші, його ціна визначається попитом, фахівці, як правило, є вузькопрофільними спеціалістами, а самі університети широко включені в економічну діяльність, є вільними гравцями ринку освітніх послуг, отримуючи не тільки і не скільки бюджетне фінансування. Спроба запозичення «Болонської системи» освіти та поєднання її з українською освітньою системою, з якої лише виключили ідеологічну складову не змінивши самою суті, призвела до парадоксальних результатів. Сьогодні ми маємо залишки «радянської системи освіти» за змістом і «західну» форму реформування за зразком «Болонської системи» освіти. Таке поєднання поки що не виказало своєї ефективності і мало створює враження життєздатності та конкурентоспроможності.

Зважаючи на зазначене, було б, на нашу думку, цілком доцільно не намагатися втиснути старий зміст освіти в нові форми реалізації, а спробувати, зважаючи на потенціал, об'єднати переваги цих шкіл, врахувати особливості сучасних тенденцій розвитку інформаційного суспільства, процеси глобалізації та ірраціоналізації.

Як зазначають більшість з провідних учасників економічного форуму в Давосі, сучасна економічна діяльність пов'язана з широким спектром ризиків, що відображають неоднорозначний характер протікання процесів не тільки в економіці, але і в суспільстві, природі. Це вимагає від економістів, топ-менеджерів і простих фахівців, що традиційно звикли до раціоналізації і матеріальності у вимірах ефективності своєї діяльності, все більше уваги приділяти нематеріальним досягненням. Крім цього зазначалося, що дійсно успішними є економічні проекти, творці яких проявляють максимум креативності, неординарності у вирішенні проблем і здатності відкрити нове у здавалось би звичних речах.

Таким чином, як українській економіці, так і освітній галузі, здається, є сенс звернути увагу на творче поєднання раціонального та ірраціонального у пошуку шляху виходу із затяжної кризи. Якщо для вітчизняної економіки цей рецепт, на перший погляд, є дещо незвичним і заслуговує окремого дослідження, то в освітній галузі, що є, як ми з'ясували вище, не-

від'ємною частиною економічного життя, це можливість по-справжньому відродитися, успішно об'єднавши переваги традиційно різних систем освіти, створити власну, дійсно конкурентоспроможну галузь освітніх послуг, адаптовану і інтегровану в європейську та західну системи освіти. Для цього, на нашу думку, потрібно по-перше, посилити гуманітарну складову освіти, як основи творчої, всебічно розвиненої, активної, вмотивованої особистості; по-друге, дати змогу отримати достатньо глибокі теоретичні знання в обраній сфері майбутньої діяльності та третє, включити студента в процес постійного самовдосконалення, саморозвитку. Тобто, забезпечити підготовку творчих, активних, мобільних кадрів. Якщо перша та друга складові є більш-менш традиційними для освітньої діяльності, то третя цілком відповідає вимогам суспільства інформаційного типу, створює умови для успішної адаптації фахівців у динамічному економічному просторі. Зв'язок освіти з практикою, на чому переважно зосереджують увагу в освіті сьогодні є, на нашу думку, прийнятним лише для вузькопрофільних спеціалістів і фахівців робітничих професій. Здатність до поглиблення знань, швидка перекваліфікація, творчий синтез знань, вмінь і навичок з різних сфер діяльності і попереднього досвіду у поєднанні з широким кругозором і культурою, робить фахівця по-справжньому цінним для роботодавця. Разом з тим це мотивує до розвитку і самого працівника.

Як бачимо, майбутнє в економіці належить не простим виконавцям, а творчим, різносторонньо розвиненим особистостям, підготовку яких належним чином потрібно розпочинати вже зараз для того, щоб остаточно не втратити можливості до соціального прогресу суспільства в цілому.

Людмила Войнаровська: Цілком погоджуючись з пропозиціями доповідача про необхідність посилити гуманітарну складову освіти, як основи творчої, всебічно розвиненої, активної, вмотивованої особистості; дати змогу отримати достатньо глибокі теоретичні знання в обраній сфері майбутньої діяльності та розвинути у студента потребу постійного самовдосконалення, саморозвитку, необхідно, на мій погляд, обов'язково наголосити на ролі філософських дисциплін у розвитку духовності, соціальної відповідальності майбутніх економістів, формуванні культури професійної діяльності, моральної та естетичної свідомості як засобах запобігання соціальним та культурно-духовним патологіям та умовах забезпечення життєздатності суспільства. В таких результатах має бути зацікавлена саме держава, і лише підтримка і запит з боку держави щодо викладання філософсько-гуманітарних дисциплін здатні позбавити освіту «постакаdemічного» статусу товару (об'єкта купівлі-продажу) та перетворити знання на суспільне благо.

Мирослава Кругляк: доповідач дуже слушно зауважив про необхідність підготовки творчих особистостей. У світлі цього

доречно було б розробити ряд інноваційних курсів або модернізувати існуючі. Тому, наприклад, курс логіки можна було б переробити в курс критичного мислення, зосередившись на вивченні не стільки формально-логічних аспектів, скільки тих, що мають практичне значення для майбутніх фахівців-економістів. При викладанні філософії доречно теж акцентувати на тих аспектах, які сприяють розвитку критичного мислення. Неявно ці аспекти вже присутні в існуючому курсі: скажімо, при викладі історії філософії порівняння концепцій різних мислителів, світоглядних настанов, поширених в різні епохи сприяє саморефлексії, яка є неодмінним елементом критичного мислення. Однак нерідко студенти просто засвоюють матеріал як інформацію, яку потрібно вивчити, слабо її осмислюючи. Тож було б доцільно робити наголос саме на проблемному викладі матеріалу.

**Round Table "Philosophical subjects in
the System of Economic Education"
(22 November 2016)**

Participants:

Yuriy Vilchynskyy, ScD in Philosophy, Professor, Chairman of the Department of Philosophy of the Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Lyudmyla Voinarovska, PhD in Philosophy, Docent at Philosophy Department of the Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Iryna Dedyayeva, PhD in Philosophy, Docent at Philosophy Department of the Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Yevhen Kozlov, PhD in Philosophy, Docent at Philosophy Department of the Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Myroslava Kruhlyak, PhD in Philosophy, Docent at Philosophy Department of the Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Tetyana Kuchera, PhD in Philosophy, Docent at Philosophy Department of the Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Oleksandr Lysenko, Senior Instructor of the Department of Philosophy of the Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Tetyana Pityakova, Senior Instructor of the Department of Philosophy of the Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Lyudmyla Severyn-Mrachkovska, PhD in Philosophy, Docent at Philosophy Department of the Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Serhiy Sokolov, PhD in Philosophy, Docent at Philosophy Department of the Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman